

УДК 821. 161. 2"19" В. Стус

Колодкевич Г. В.

ЕЛЕМЕНТИ МІФОЛОГІЗМУ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ В. СТУСА ПЕРІОДУ "ПАЛІМПСЕСТІВ"

У статті розглядаються елементи міфологізму у текстах В. Стуса як способу поетичної реалізації міфу в літературі, що символічно проявився у мотиві вічного повернення та образах Орфея та Еврідіки. Показано їхній взаємозв'язок і особливості зображення поетом цих міфологем в новому семантичному полі.

Ключові слова: В. Стус, варіативність, міфологізм, вічне повернення, Орфей і Еврідіка.

В статье рассматриваются элементы мифологизма в текстах В. Стуса как способ поэтической реализации мифа в литературе, что символически проявился в мотиве вечного возвращения и образах Орфея и Эвридики. Показано их взаимосвязь и особенности изображения этих мифологем в новом семантическом поле.

Ключевые слова: В. Стус, вариативность, мифологизм, вечное возвращение, Орфей и Эвридика.

This article investigates the elements of mythologism in V. Stus's texts as a way of poetical realization of the myth in literature. The author stresses on the motif of Eternal Return and the images of Orpheus and Eurydice. The relationship between these mythologems and peculiarity of representation in a new semantic field are shown in "Palimpsests".

Key words: V. Stus, variability, mythologism, Eternal Return, Orpheus and Eurydice.

Особливістю поетичних текстів В. Стуса є феномен варіативності (ідеться про чистові варіанти), що є однією з найважливіших проблем для дослідників його спадщини, адже воля автора засвідчує прийняття існування декількох варіантів одного тексту. До того ж, варіантам властивий внутрішній діалогізм і художнє взаємодопов-

нення. Така манера творення нагадує своєрідний міф, що є багатолінійним циклічним утворенням, проте складає послідовну символічну систему. Відтак варто звернутися до образів Орфея і Еврідіки, а також міфологеми “вічного повернення”, яка проявилася в текстах В. Стуса як на структурному рівні, так і стала лейтмотивом пізньої творчості митця.

Хоча ідея про вічне повернення дуже давня, дослідження базуються на вченні Ф. Ніцше, який не розглядав її як ремінісценцію вчень Давнього Сходу чи античних мислителів, і вбачав у ній “вищу формулу утвердження, яка взагалі може бути досягнутою” [10, 244]. Філософ відстоював принципову новизну і небуденність своїх духовних пошуків, які дуже завуальовано втілює у своїх текстах. Саме тому вчення про вічне повернення продовжили розробляти і прояснювати інші філософи, зокрема, М. Гайдегер і Ж. Дельоз, працями яких слід послуговуватись в цьому разі.

Вперше про вічне повернення того ж самого Ф. Ніцше повідомляє в книзі “Весела наука”, думку про нього він вважає найбільшим тягарем, найважчою з думок. Наприкінці праці під заголовком “*Inscritragedia*” (почитається трагедія) філософ зазначає, що відбувається з людиною, яка міркує над цією ідеєю. М. Гайдегер розуміє цю тезу, як “трагедію суцього як такого” [10, 241]. Далі він продовжує виводити поняття трагічного начала з інших праць Ф. Ніцше: “трагічна позиція є те, що Ніцше називає також “героїчним” [...]. Одночасно йти назустріч своєму найбільшому стражданню і своїй найбільшій надії” [10, 243]. Причому вирішальною тут є одночасність, а не протиставлення. Саме таке розуміння життя було властиве В. Стусові. Зокрема, з листа від 15.01.1984 року: “У житті доводиться обирати: або цікаву муку, або нецікаве життя. Більшість, звичайно, обирає щастя, хай і нецікаве (точніше: вони воліють цікавого щастя, але здобувають край нецікаве). Тому конозистий філософ німецький і писав: “Ви, що йдете на смерть (може бути і не смерть, а мука – це я додаю), – люблю вас” [8, 452]. Тут В. Стус апелює до твору “Так казав Заратустра”, усвідомлюючи самотність людей трагічного (героїчного) штибу життя, до якого він також належить.

*Народе мій, до тебе я ще верну,
як в смерті обернуся до життя
своїм стражденням і незлим обличчям [6, 45].*

*А проте:
ми ще повернемось,
обов'язково повернемось,
бодай –
ногами вперед,
але: не мертві,
але – не переможені,
але – безсмертні [7, 16].*

Два процитовані тексти засвідчують, що мотив повернення *віталізує* *вмирання ліричного героя*, який не здобувається на справжнє життя у дійсності. Якраз ця думка відрізняє вищенаведене вчення Ф. Ніцше від історичної ремінісценції давніх учень про циклічний рух світу. Ж. Дельоз заперечує тезу М. Гайдегера про вічне повернення того ж самого, адже “Те Ж Саме не повертається, [...] повернення тотожне становленню [2]. Протиставляючи два місця в тексті “Так казав Заратустра” (про хворого Заратустру [5, 170] і майже здорового [5, 192]), Ж. Дельоз вказує на символічне видужання героя, яке якраз пов’язане з початком осягнення героєм вищої з ідей. Адже це завжди повернення того, що здатне до відмінності, відбору, усунення посередніх форм і вивільнення вищої форми всього. Тому вічне повернення завжди є “вибірковим буттям” [2]. До того ж, таке розуміння звертає до важливої тези екзистенціального світовідчуття, яке було властиве В. Стусу: ставати тим, хто ти є насправді.

Як вказує Г.-Г. Гадамер, “поезія – це завжди повернення, повернення до мови. В цьому подвійна символічність її поетичного вислову” [1, 127]. Тексти Стуса засвідчують таке повертання як на семантичному, так і на структурному рівні (через варіанти одного тексту):

Ще будуть стрічі, будуть і прощання, Ще будуть милі зустрічі й прощання, ще буде вод джерельне дзюркотання ще буде і народження й конання, струміти зі старого жолоба. як грає в ринві голосна журба.

Ще буде все – і слава, і ганьба. Лише – не потурай. Дивись в оба Дарма – іти. І ждати – задарма. (ще буде все – і слава, і ганьба). Голодним серцем часу виглядати. Голодним серцем долі виглядати [6; 204].

При такому поверненні до одного тексту В. Стус сконденсовує, мініатюризує пізніші варіанти, відкидаючи все зайве. Тому саме в пізніших варіантах текстів можна побачити викристалізовану поетичну фактуру поета, що позбувся надмірної патетичності і наблизив свій стиль до молитовного.

Варто звернути увагу на роль міфу про Орфея та Еввідіку в текстах В. Стуса. Орфічна символіка пронизує всю його творчість, зокрема, ще в перших спробах письма з'явився вірш “Повернення Орфея” (1959). Проте справді глибокого наповнення цей образ набув у період “Палімпсестів” (1972-1980) під впливом Р.М. Рільке. Як і для австрійського поета, Орфей для Стуса, це імперсональний співець, через нього проявляється голос світу і спів його “без мети, голос ніщо (який, власне, й виінакшує це ніщо, даючи йому душу). Це повів у Бозі, суб'єкта якоїсь Уседуші, тобто сам Бог і є ця Уседуша-Спів” [8, 180]. Тут також наявний зв'язок з вищезазначеним міфом про вічне повернення. Яскравий приклад цього є перекладений Стусом 5-й сонет з “Сонетів до Орфея”, де Рільке говорить про метаморфози Орфея, стверджуючи вічне існування співця. Його (Орфея) метаморфоза полягає у перебуванні “в цьому і в тому” світах. Поет розповідає про Орфея, який “приходить та йде”, тобто розкриває тему присутності Орфея у цьому світі та його “вічного відходу” з нього [3, 194-195]. У листі до дружини В. Стус наголошує, що у “Сонетах до Орфея” Рільке його цікавить перш за все тема Еввідіки, до того ж, загальновідомий факт, що В. Стус часто звертається до В. Попелюх – “Еввідіко”, приміряючи на себе і на неї маски цих героїв давньогрецького міфу. Цей образ присутній у кількох поезіях В. Стуса періоду “Палімпсестів” (“Мов лебедина, розкрилила”, “Алея – довга і порожня”), проте найяскравіше він втілюється у творі “Ти тут, ти тут...”, де проглядаються образи Орфея та Еввідіки. Отож, до нього слід звернутися.

У цьому тексті присутня алюзія на ту частину давньогрецького міфу, де фракійський співець виводить мертву, безпам'ятну свою кохану з царства Аїда. Яскраво прослідковується мотив шляху і слідування:

*Ти ж вирвалася, рушила – гірський
повільний поповз, опуст, розпадання
материка, раптовий зсув і дляння*

і трепет рук, і тремт повік німий.
Пішла – тунелем довгим – далі – в ніч –
у морок – сніг – у вереск заметілі [6, 37].

Проте лірична героїня тексту В. Стуса йде сама, а не слідує, як Еврідіка (адже герой апелює до неї: “Зажди!”). До того ж, емоційне, чуттєве наповнення її образу (“гамуючи ридання з-за плеча”, “поглядами, рухами палкими”, “тобі обпухли слізьми губи білі”) втілює швидше образ Орфея як символу вірності й туги за коханою. Не складно відчутти й відстороненість ліричного героя, яка насправді властива Еврідіці:

Ти тут. Ти тут. Як у зажедалім сні –
хустинку бгаєш пальцями тонкими
і поглядами, рухами палкими
примарною ввижасшся мені [6, 37].

Наведені рядки спонукають звернутися до листа В. Стуса до рідних, в якому він якраз пише про відчуження, відстороненість від життя, яке властиве ліричному героєві цього тексту: “[...] може, поетична містика. Але я вже бесідую з Вами – наче з духами [...]. Бо я вже теж дух. [...] вони, духи, вищі всяких турбот [8, 445]. Ключовим у тексті є мотив озирання, як і у міфі, проте наприкінці твору ліричний герой прагне, щоб озирнулась його кохана. Поезія “Ти тут. Ти тут...” засвідчує, що ліричний герой В. Стуса набуває більше рис Еврідіки, а не Орфея. Таке переосмислення міфу є незвичайним, адже не відбувається ставих трансформацій. Наведена думка не є випадковою. Про намагання зануритись в глибину цього жіночого образу пише В. Стус у листі до Є. Сверстюка: “[...] світ наших Еврідік – більший. От би тільки б увійти в нього – бодай на день побути Еврідікою (казав Флобер, пишучи до Луїзи Коле: “сьогодні я був і чоловіком, і жінкою, і кіньми, і листям, і вітром, і сонцем”)! Але така здатність стає все меншою. Втім, молитимемо Бога, аби вона до нас навідувалась – хоч і зрідка” [9, 121]. Відтак цей твір є доказом того, що В. Стус в осяйних митях творчості здобується на відчуття того, що Рільке називає ein neues Mädchentum (ноюю дівочістю), яке якраз і є поетичним прозрінням для митця.

Звернення до цього міфу має подвійне значення, адже, попри хужожне втілення, міф почав діяти й у реальному житті, саме тому ве-

деться мова про феномен “життєтворчості” стосовно В. Стуса. Один з найскладніших моментів з біографії В. Стуса – відмова від останньої зустрічі з рідними – Є. Сверстюк пояснює так: “Я не уявляю собі, як повести розмову, щоб відмовитися від побачення. Просто розмову вести. Він нічим не ризикував [...]. Це дуже велика міра відчуження. Мені це нагадує Орфея і Еврідіку Рільке, коли Еврідіка йшла, вся наповнена смертю” [4, 298]. Це знову ж таки є доказом того, що поетична містика торкнулася життя В. Стуса, адже після цієї відмови від зустрічі він з дружиною вже не побачать один одного, як Орфей та Еврідіка.

Отже, в результаті дослідження очевидним стає той факт, що у текстах В. Стуса втілення міфологеми вічного повернення та образів Орфея і Еврідіки набуло нових семантичних наповнень, які одночасно прояснюють як особливу манеру письма (творення варіантами), його художнє мислення, так і елементи біографії митця, на якій відбився досвід поетичних прозрінь.

Список використаних джерел:

1. Гадамер Г.-Г. Вірш і розмова. Есе / Ганс-Георг Гадамер. – Львів: Бібліотека журналу “Г”, 2002. – 186 с.
2. Делез Ж. Ницше / Жиль Делез. – [Електронний ресурс]. – СПб.: АХІОМА, 2001. – Режим доступу до джерела: <http://www.klex.ru/26w>
3. Кравченко Л. Василь Стус – інтерпретатор поезії Р.М. Рільке: Монографія / Леся Кравченко. – Дрогобич: Коло, 2008. – 340 с.
4. Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Ч. 1. / Упор. Богдан Підгірний. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 336 с.
5. Ницше Ф. Так говорив Заратустра. Книга для всіх и ни для кого / Фридрих Ницше. – М.: Интербук, 1990. – 301 с. – (Серія “Страницы мировой философии”)
6. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 3. Кн. 1 / Василь Стус. – Львів: Проміт, 1999. – 486 с.
7. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 3. Кн. 2 / Василь Стус. – Львів: Проміт, 1999. – 496 с.
8. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 6. Кн. 1 / Василь Стус. – Львів: Проміт, 1994. – 496 с.
9. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 6. Кн. 2 / Василь Стус. – Львів: Проміт, 1994. – 262 с.
10. Хайдеггер М. Ницше. В 2-х томах. Том 1 / Мартин Хайдеггер. – СПб.: “Владимир Даль”, 2006. – 604 с. – (Редакционная коллегия серии “Мировая Ницшеана”).